

शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर
विद्वान्माणित, यु.जी.री. गान्धीप्राप्त वैभारिक
(Peer Reviewed Refereed Research Journal)

ISSN No. 2319-6025

शिविमा संशोधन प्रगतिका

वर्ष-आठवे : अंक विसावा । ऑक्टोबर ते डिसेंवर २०१९

जन्मसमृती विशेषांक.

१ अगस्त, १९७०

अंतरंग

संपादकीय / डॉ. नीला जोशी	३
गांधीविचाराला मराठी साहित्याने दिलेला प्रतिसाद / डॉ. सुभाष वाघमारे	४
सानेगुरुजींच्या साहित्यावरील महात्मा गांधीजींच्या विचारांचा प्रभाव / डॉ. शीतल गोडे-पाटील	१४
गदिसांचे गीतरामायण : एक श्राव्यात्मक आविष्कार / डॉ. धनंजय होनमाने	२२
गदिमा आणि त्यांची राष्ट्रीय कविता / प्रा. संभाजी कदम	२९
पु. ल. देशपांडे यांची नाटके / डॉ. आनंद वलाळ	३७
पु. ल. ची 'ती फुलराणी' / डॉ. मानसी जगदाळे	४५
'तुझे आहे तुजपाशी' / डॉ. सुभाष जाधव	५०
व्यक्तिचित्रणकार पु. ल./ प्रा. डॉ. संजय पाटील	५७
सरोजिनी बाबर यांची 'समाज शिक्षणमाला' / डॉ. अरूण शिंदे	६३
सरोजिनी बाबर यांचे वाङ्मयीन व्यक्तिमत्त्व/डॉ. प्रकाश दुकळे	७२
सरोजिनी बाबर यांच्या लोकसाहित्यातील स्त्रीगीते/ज्ञानेश्वर कांबळे	७७
लोकसाहित्याच्या शोधवाटा आणि सरोजिनी बाबर/प्रा. डी. जे. दमामे	८८
प्रवासवर्णनातील पु. ल. चे व्यक्तिमत्त्व / प्रा. वैशाली गुंजेकर	९२
पु. ल. देशपांडे यांचे वाङ्मयीन व्यक्तिमत्त्व / डॉ. तातोबा बदामे	९९
अण्णा भाऊंच्या शाहिरीतील प्रबोधन विचार / डॉ. दत्ता पाटील	१०५
'अण्णा भाऊराव साठे यांच्या काढंबरीतील उपेक्षितांचे ग्रामीण वास्तवदर्शी चित्रण'/डॉ. सविता व्हटकर	११३
✓ समाजप्रबोधनाचा विवेकी आविष्कार: अण्णा भाऊ/प्रा. अमोल चांदेकर	१२२ ✓
अण्णा भाऊ साठे यांची शाहिरी / प्रा. डॉ. डी. आर. गायकवाड	१२७
अण्णा भाऊंच्या वाङ्मयातील समाजप्रबोधन/डॉ. शैलजा शिंदे	१४३
अण्णा भाऊंच्या गण आणि लावणीच्या आशयातील क्रांतिकारी बदलांचा शोध / डॉ. आनंद वारकर	१४९
अण्णा भाऊ साठेंच्या कथेतील विद्रोह / प्रा. अशोक मोरमारे	१५५
अण्णा भाऊ साठे यांचे वाङ्मयीन व्यक्तिमत्त्व / प्रा. सुनिता रोकडे	१६२

सूचना : पत्रिकेत प्रसिद्ध होणाऱ्या लेखकांच्या मतांशी संपादक मंडळ वा शिवाजी विद्यापीठ मराठी
शिक्षक संघ सहमत असतीलच, असे नाही.

समाजप्रबोधनाचा विवेकी आविष्कारः अण्णा भाऊ

प्रा. अमोल पुंडलिक चांदेकर

आधुनिक मराठी वाङ्मयामध्ये अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्याने मोलाची भर घातलेली आहे. मानवी जीवनमूल्यांना केंद्रस्थानी ठेवून साहित्यकृतीची रचना अत्यंत तळमळीने केली आहे. श्रम करणारा श्रमिक आणि त्याच्या श्रमावर जगणारा पोशिंदा असे समाजजीवनाचे दोन वर्ग पडतात. मग ती समाजव्यवस्था धार्मिक अथवा भांडवलशाही मूल्यांवर उभी राहिलेली असे शोषण करणाऱ्यांचा वर्ग व शोषितांचा वर्ग अस्तित्वात असतो. अशा शोषणाचे व्यापक मानवकेंद्री साहित्यभान अण्णा भाऊंच्या साहित्याने दिले.

अण्णा भाऊंच्या साहित्यामध्ये भांडवलशाही व्यवस्थेच्या विरोधातील आक्रोश आणि जाती-धर्म व्यवस्थेच्या विरोधातील विद्रोहसुद्धा स्पष्टपणे व्यक्त झालेला आहे. हा विद्रोह मूल्यव्यवस्थेच्या वैचारिक मंथनाच्या आविष्कारातून व्यक्त झालेला असल्यामुळे शोषणाच्या विरोधात शोषणाचे मूल्य मांडणारा नाही वा मनुष्यत्वाच्या मूल्यांना पायदळी तुडवणारा नाही किंवा शिवराळ नाही. तो संतुलित मानवतेच्या, समतेच्या, बंधुत्वाच्या भावनेतून व्यक्त झालेला आहे.

अण्णा भाऊ साठेचे साहित्यविश्व तत्कालीन काळातील मूल्यजीवन, रीतीरिवाज, परंपरा, ग्रामजीवन-संस्कृती आणि वैचारिक-सामाजिक व्यापक परिधातून आविष्कृत झालेले आहे. त्यामुळे त्यांच्या साहित्यातून ग्रामीण जीवन, दलिताचे भावविश्व-शोषण, स्त्रीमनाची स्पंदने, मार्क्सवादी साम्यवाद, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर याचे समतेचे-न्यायाचे-बंधुत्वाचे तत्त्वज्ञान प्रतिबिंबित झालेले आहे. याचबरोबर अण्णा भाऊंच्या जीवनाच्या संघर्षाने, उपेक्षेने आणि शोषणाने जी जडणघडण केली. त्यांचे स्वतःचे एक तत्त्वज्ञान होते त्यांचाही साहित्यामध्ये प्रत्यय येतो. आपल्या पत्तीचे वर्णन करताना तिला भल्या पहाटे पिकलेले काळे जांभूळ असे सौंदर्यमूल्य लावतात, याचा प्रत्यय 'माझी मैना' या लावणीतून येतो.

अण्णा भाऊ परिवर्तनाच्या पूर्वसूरीच्या तत्त्वज्ञानाशी परिचित होते. त्यांना शिवाजी महाराज, संत तुकाराम, म. फुले आणि बाबासाहेब या महामानवांच्या विचारांवर श्रद्धा होती. समाजरचनेमध्ये परिवर्तन करण्यासाठी आणि शोषणमुक्त, समताधिष्ठित समाज निर्मितीसाठी यांच्या विचारांची नितांत गरज असल्याचा अभिप्रायही नोंदवितात.

प्रभावीपणे मांडलेला आहे. त्यांच्या या विचाराला मूल्याधिष्ठित कार्ल मार्क्स व डॉ. आंबेडकर यांच्या विचारांचे, तत्त्वज्ञानाचे संदर्भ आहेत. या तत्त्वज्ञानावर त्यांच्या साहित्यांची उभारणी झालेली आहे.

निष्कर्षः

१. अण्णा भाऊ यांचे साहित्य समता, न्याय आणि साम्यवादी मूल्यांनी प्रेरित आहे. त्यांच्या साहित्याला कार्ल मार्क्स व डॉ. आंबेडकर यांच्या तत्त्वज्ञानाचा आधार आहे.
२. अण्णा भाऊंनी ग्रामजीवनातील समाजमूल्यांवर आपल्या विचारांना आधारित ठेवून साहित्य विचार मांडले आहेत.

संदर्भः

१. पानतावणे, गंगाधर (संपा.), दलित कथा : अजब पब्लिकेशन, कोल्हापूर, १९८१, पृष्ठ ११२.
२. करंदीकर, गो. वि., अस्मितादर्श, दिवाळी अंक, १९६९, पृष्ठ ९.

